

HİTİT SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Hitit Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2757-7949

Cilt | Volume: 17 • Sayı | Number: 3

Aralık | December 2024

Bani ve Yapı Sanatçısı Bağlamında Germiyanolu Süleyman Şah Dönemi (1361-1387) İmar Faaliyetleri

Germiyanolu Süleyman Şah Period (1361-1387) Reconstruction Activities in The Context of Patron and Artist

Demet KARA

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof.

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Anadolu University, Faculty of Letters,

Department of Art History, Eskişehir, Türkiye

dturgut@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0988-364X>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 06.03.2024

Kabul Tarihi | Accepted: 04.08.2024

Yayın Tarihi | Published: 31.12.2024

Atıf | Cite As

Kara, D. (2024). Bani ve Yapı Sanatçısı Bağlamında Germiyanolu Süleyman Şah Dönemi (1361-1387) İmar Faaliyetleri. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 573-586. <https://doi.org/10.17218/hititsbd.1448087>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: husbededitor@hitit.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: husbededitor@hitit.edu.tr

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Reconstruction Activities of Germiyanoğlu Süleyman Şah Period (1361-1387) in the Context of Patron and Building Artist

Abstract

In this study, the construction activities of the period of Süleyman Şah, one of the Germiyanoğulları lords within the Western Anatolian Principalities, are discussed in the context of patron and artist. The first construction activity of Süleyman Şah, who became the head of the principality in 1361, was to undertake the repair of the Denizli Ulu Mosque, and then he continued the construction or repair activities of structures such as mosques and masjids, most of which were within the religious architecture group, in the capital Kütahya, Afyonkarahisar and Sandıklı. Considering the existing structures today, construction activities continued until 1382, and after this date, he married his daughter Devlet Hatun to Yıldırım Bayezid of the Ottoman Empire and took a significant part of the lands of the principality such as Tavşanlı, Simav, Emet (Eğrigöz), including the capital Kütahya, as a dowry. He moved the center of the principality to Kula and lived here until his death. No information regarding construction activities was recorded during the five-year period from 1382 to 1387, the year of Süleyman Şah's death. When we look at the patrons of the buildings that were built or repaired in this period, we see that in addition to the buildings built by the hands of Süleyman Şah himself, people such as commanders, ahi and emirs, who continued as a tradition, also served as patrons. Thus, it is understood that not only the treasury but also personal budgets were used in the construction of newly conquered or already dominated cities. The construction artist of only one of the constructed structures is known. In the construction inscription of the Sandıklı Grand Mosque, the artist of the building, Abdullahoğlu Aydemir, is also the manager of the city with the expression "en-naib", which he uses to describe himself in the inscription, and he is also the construction artist of this building with the title of "mimarühu". In line with the information obtained from period sources, foundation records and inscriptions, the subject of the study focuses on the possibility that the construction activities carried out during the reign of Süleyman Şah took place within a building organization, unlike previous studies on this period. In addition, the identities of the patrons were determined and it was tried to reveal to what extent the people living in the settlements under the Germiyanoğulları rule or those dealing with the administrative and military affairs of the principality contributed to the development activities. The lack of a monographic study examining the construction activities of the Süleyman Şah period in the context of patrons and artists reveals the importance of the research. The buildings were examined on site, their plans and architectural features were evaluated within themselves, and the identities of their patrons and artists in the administrative and social life of the Germiyanoğulları were tried to be determined.

Keywords: Germiyanoğulları, Süleyman Şah, Construction Activities, Patron, Building Artist

Bani ve Yapı Sanatçısı Bağlamında Germiyanoğlu Süleyman Şah Dönemi (1361-1387) İmar Faaliyetleri

Öz

Batı Anadolu Beylikleri içerisinde yer alan Germiyanoğulları beylerinden Süleyman Şah döneminin imar faaliyetleri bu çalışmada bani ve yapı sanatçısı bağlamında ele alınmıştır. 1361 yılında beyliğin başına geçen Süleyman Şah'ın ilk imar faaliyeti Denizli Ulu Camii'nin onarımını üstlenmek olmuş, arkasından başkent Kütahya, Afyonkarahisar ve Sandıklı'da, çoğunluğu dini mimari grubu içinde yer alan cami ve mescit gibi yapıların inşaa ya da onarım faaliyetlerini sürdürmüştür. Günümüzdeki mevcut yapılar dikkate alındığında 1382 yılına kadar imar faaliyetleri devam etmiş, bu tarihten sonra kızı Devlet Hatun'u Osmanlı Devleti'nden Yıldırım Bayezid ile evlendirerek başkent Kütahya da dahil olmak üzere Tavşanlı, Simav, Emet (Eğrigöz) gibi beyliğin topraklarının önemli bir bölümünü çeyiz olarak vermiş ve beyliğin merkezini Kula'ya taşıyarak ölümüne kadar da burada yaşamıştır. 1382 yılından Süleyman Şah'ın ölüm yılı olan 1387'ye kadar, aradaki beş yıllık süre zarfında imar faaliyetlerine ilişkin herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir. Süleyman Şah döneminde inşaa ya da onarımları gerçekleştirilen yapıların banilerine bakıldığında ise bizzat Süleyman Şah'ın kendi eliyle inşaa ettirdiği yapıların yanı sıra komutan, ahi, emir gibi kişilerin de banilik yaptığı görülmektedir. Böylece yeni fethedilen ya da zaten egemenliğin sağlandığı kentlerin imarında sadece hazineden değil kişisel bütçelerden de yararlanıldığı anlaşılmaktadır. İnşaa edilen yapılardan yalnızca birinin yapımcı sanatçısı bilinmektedir. Sandıklı Ulu Camii'nin inşaa kitabesinde yapının sanatçısı Abdullah oğlu Aydemir aynı zamanda kitabede kendini tanımlarken kullandığı "en-naib" ifadesiyle şehrin yöneticisi olmakla birlikte "mimarühu" unvanıyla bu yapının da yapımcı sanatçısıdır. Dönem kaynakları, vakıf kayıtları ve kitabelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda çalışmanın konusu, bu döneme ilişkin daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak Süleyman Şah döneminde gerçekleştirilen imar faaliyetlerinin bir yapı organizasyonu içerisinde gerçekleşmiş olma ihtimali üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte banilerin kimlikleri tespit edilerek Germiyanoğulları yönetimindeki yerleşim yerlerinde yaşayanların veya beyliğin idari ve askeri işleriyle uğraşan kişilerin imar faaliyetlerine ne ölçüde katkı sağladığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Süleyman Şah döneminin imar faaliyetlerini bani ve yapımcı sanatçısı bağlamında ele alan monografik bir çalışmanın bulunmaması araştırmanın önemini ortaya

koymaktadır. Yapılar yerlerinde incelenerek, plan ve mimari özellikleri kendi içlerinde değerlendirilmiş, bani ve sanatçıların Germiyanoğullarının idari ve sosyal yaşamlarındaki kimlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserlerin plan ve mimari özellikleri, banilerinin farklı olmaları dolayısıyla kuruldukları şehir özelinde ele alınmaya çalışılmış, benzer özellikler üzerinden inşa organizasyonuna dair tespitlere yer verilmiştir. Özellikle başkent Kütahya'da inşa edilen üç mescitte benzer mimari elemanlara yer verilmiş olması ve birbirlerine yakın tarihlerde inşa edilmiş olmaları inşa faaliyetlerinde görev alanların aynı kişiler olabileceğini, dolayısıyla bir yapım ekibinin varlığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Germiyanoğulları, Süleyman Şah, İmar Faaliyetleri, Bani, Yapı Sanatçısı

Giriş

Germiyanoğulları beylerinden Süleyman Şah döneminde gerçekleşen imar faaliyetlerini, banyapı sanatçısı ilişkisi çerçevesinde ele alan çalışmada, bu dönemde inşa edilen ya da onarımı gerçekleşen mevcut yapıların, kitabeleri üzerinden tespiti yapılmış, günümüzde mevcut olmayan yapılar ise vakıf kayıtlarından belirlenmiştir. Süleyman Şah'a ithafen yazılmış dönem kaynaklarından imar faaliyetleri ile ilgili bilgiler taranmıştır. İnşa edilen yapılar yerlerinde incelenerek fotoğraf çekimleri yapılmış, inşa/onarım kitabelerinde sorunlu görülen yerler tekrar okunmuştur. Bir buçuk asır varlığını devam ettiren beyliğin mevcut yapılarının yapım sanatçıları, kitabeler üzerinden tespit edilmiştir. Ayrıca yapıların banilerinin sosyal ve siyasi statüleri incelenerek inşa faaliyetlerinin ekonomik olarak yüklenicilerinin tek elden olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Tespitler beyliğin askeri-idari işlerinde görev alan kişilerin ya da şehirde yaşayan ahilerin imar faaliyetlerinde etkin olduklarını ortaya koymuş ve ekonomik olarak inşa faaliyetlerinde belirli bir politikanın da olduğunu göstermiştir. Yaklaşık yüz elli yıl kadar Batı Anadolu'da hüküm süren beyliğin belirlenen iki yapı sanatçısından birinin Süleyman Şah döneminde, Sandıklı Ulu Camii'nin inşasını gerçekleştirdiği ve inşa kitabesinde kullandığı ünvanı üzerinden inşanın hangi aşamasında görev aldığı ya da inşanın tamamından mı sorumlu olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yapı sanatçısının kullandığı ünvanlar kendilerinden önce ya da kendileriyle aynı dönemde yaşamış yapım sanatçılarından hangileri tarafından kullanıldığı kitabeler ve dönem kaynakları üzerinden tespit edilmiş ortak ve farklı özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapıların plan ve mimari özellikleri banilerinin farklı olmaları dolayısıyla kuruldukları şehir özelinde ele alınmaya çalışılmış, benzer özellikler üzerinden inşa organizasyonuna dair tespitlere yer verilmiştir.

Germiyanoğulları beylerinden Çahşadan Mehmet Bey'in büyük oğlu¹ Süleyman Şah'ın² beyliğin başına hangi tarihte geçtiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Dimetoka fethi dolayısıyla Orhan Gazi'nin Süleyman Şah'a yazdığı mektup³ dikkate alındığında 1361 yılında Süleyman Şah'ın beyliğin başında bulunduğu genel kabul görmektedir (Varlık, 1974). Yıldırım Bayezid ile olan evliliği münasebetiyle Süleyman Şah'ın Devlet Hatun adında bir kızının var olduğu, Devlet Hatun'dan başka Mevlana'nın torunu Sultan Veled'in kızı Mutaharre Hatun ile olan evliliğinden Hızır Paşa (Burhaneddin), İlyas Paşa ve Kurt Abdal adında üç oğlunun olduğu bilinmektedir (Turgut, 2017). Ayrıca Umur Bey'in kızı ile olan evliliğinden ise kendinden sonra

¹ Süleyman Şah'ın Denizli'de bastırıldığı iki gümüş sikkenin bir tarafında kelime-i şehâdet yer alırken diğer yüzünde "Süleyman Şah ibni Mehmet" ifadesi yer almaktadır ki buradan da Süleyman Şah'ın babasının Mehmet olduğu anlaşılmaktadır (Varlık, 1974).

² Kütahya'da bulunan Pekmezpazarı, diğer adıyla Analı Mescidi inşa kitabesinde ve dönem kaynaklarından biri olan Bezm-ü Rezm'de ve Süleyman Şah Dönemi'ne tarihlenen vakıf kayıtlarında ismi sadece birinde "Süleyman Bey" olarak geçmekte, diğerlerinde ise önce "Süleyman Şah" sonra "Şah Çelebi" olarak geçmektedir (Esterebadi, 1990; Turgut, 2017).

³ Osmanlı Devleti'nin Dimetoka fethi Orhan Gazi Dönemi'nde gerçekleşmiş ve bu fetih dolayısıyla Sultan Orhan Gazi Germiyanoğlu Süleyman Şah'a bir mektup göndermiştir. Orhan Gazi'nin Mart 1362 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Ayrıca Edirne'nin 1361 yılında fethedilmiş olması ve Dimetoka'nın da Edirne'den önce fethedildiği bilindiğinden Dimetoka'nın en geç 1361 yılında fethedilmiş olması gerekir. Fetih sebebiyle Orhan Gazi'nin Germiyanoğlu Süleyman Şah'a mektup yazması bu tarihte Germiyanoğulları Beyliği'nin başında Süleyman Şah'ın olduğunu göstermektedir (Varlık, 1974).

beyliğin başına geçecek olan II. Yakup doğmuştur (Alkan, 2014; Şeyhoğlu, 1979; Turgut, 2017; Uzunçarşılı, 1969; Varlık, 1974).

Süleyman Şah'ın saltanatının ilk yılları sakin geçmiş ancak bir taraftan Karamanoğulları diğer taraftan Osmanoğulları'nın Anadolu üzerindeki egemenliklerini yayma politikaları kendisini endişelendirdiğinden Mutahhare Hatun'dan olan kızı Devlet Hatun'u Osmanoğulları'ndan Yıldırım Bayezid ile evlendirmiş ve Kütahya, Tavşanlı, Simav, Emet (Eğrigöz) gibi beyliğin topraklarının önemli bir bölümünü çeyiz olarak vermiş ve beyliğin merkezini Kula'ya taşıyarak ölümüne kadar da burada yaşamıştır (Alkan, 2014; Uzunçarşılı, 1969).

Germiyanoğullarının Süleyman Şah dönemi, siyasi anlamda çalkantılı olmasa da kültür sanat anlamında oldukça zengindir. Nitekim dönemin ünlü alim ve şairlerinden Ahmedî, Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa, Ahmed Daî gibi isimlerin Süleyman Şah meclisinin müdavimi oldukları gibi onun adına yazdıkları eserler de bulunmaktadır. Şeyhoğlu, Süleyman Şah adına Hürşidnâme adlı eseri kaleme almıştır. Ahmedî ise İskendernâme'yi Süleyman Şah'a ithaf etmiş ancak vefatı sebebiyle Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye takdim etmiştir (Uzunçarşılı, 1969).

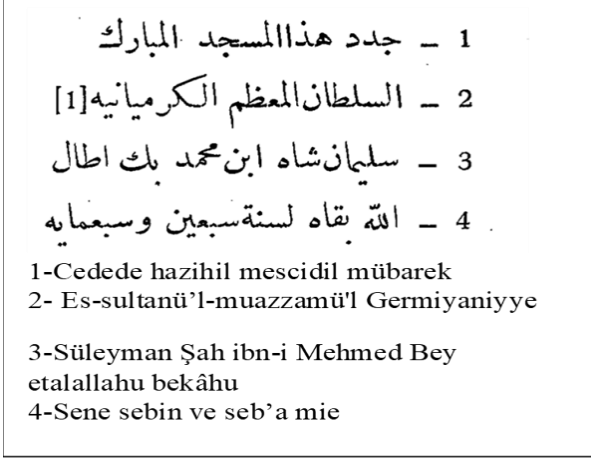
Germiyanlı Sarayı, Süleyman Şah döneminde kültür sanat bakımından bu denli zenginlik yaşarken mimari anlamda çeşitli faaliyetlerin yapılmamış olması elbette düşünülemez. Nitekim günümüze kadar çeşitli onarımlar geçirmiş ve belki de özgün hallerini yitirmiş olsalar da mevcut yapıların inşa ya da onarım kitabelerinden Süleyman Şah döneminde başkent Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli ve Sandıklı'da inşa faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Yalnızca kitabeler değil bu dönemin vakıf kayıtları da incelendiğinde günümüzde var olmayan yapıların isimlerine de rastlanmaktadır. Kütahya Pekmez Pazarı (Analcı Mescidi) (1369), Kütahya Yukarı Kale Mescidi (1377-1378), Kütahya Kurşunlu Camii (1377-1378), Afyonkarahisar-Sandıklı Ulu Camii (1378), Kütahya Servi (Çatalçeşme) Camii (1381-1382) inşa kitabelerinden Süleyman Şah döneminde yaptırıldıkları, Denizli Ulu Camii (1368-onarım) ve Kütahya Balıklı Camii (1381-1382-onarım)'nde de onarımlarının gerçekleştirildiği, yapıların onarım kitabelerinden öğrenilmektedir.

Vakıf kayıtlarından ise Kütahya-Simav'da Yeniceköy ve Kırkiki Zaviyeleri, Denizli Honaz'da Gökbaşlı Zaviyesi'nin Süleyman Şah tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir (Turgut, 2017).

Ayrıca Uzunçarşılıoğlu tarafından kaydedilen ancak günümüzde nerede olduğu tespit edilemeyen Kütahya Hisar Çeşmesi üzerindeki kitabenin bir türbeye ait olduğu ve 1366-1367 yılında vefat eden Yusuf bin İbrahim adına Süleyman Şah Dönemi'nde inşa ettirildiği bilgisi verilmektedir (Uzunçarşılıoğlu, 1932). Afyonkarahisar'da bulunan İki Lüleli Çeşme kitabesinin de tarih kısmı tam okunamadığından tartışmalı olmakla birlikte Süleyman Şah Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Uysal, 2006). İsimleri zikredilen yapıların çeşitli şehirlerde çoğunun ilk inşasının, bir kısmının ise onarımlarının Süleyman Şah döneminde yapıldığı görülmektedir. Bu yapılardan Kütahya Yukarı Kale Mescidinin banisinin doğrudan Süleyman Şah olduğu inşa kitabesinden öğrenilmekte, Süleyman Şah döneminde inşa edilen ya da onarımı gerçekleştirilen diğer yapıların banilerinin ise beyliğin çeşitli kademelerinde görevli olarak bulunan ya da ahi gibi yaşadıkları yerlerde belirli bir sosyal statüye sahip olan kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Yapıların kitabeleri önce beyliğin başında bulunan Süleyman Şah'ın baniliğini yaptığı Denizli Ulu Camii onarım kitabesi ve Kütahya Yukarı Kale Mescidi ile başlamakta, sonrasında ise kronolojik olarak sıralanmaktadır.

1366 yılında büyük bir deprem felaketi yaşayan Denizli 1367 yılında Germiyanoğulları tarafından fethedilmiştir (İnce 2006). Fetihten hemen sonra kentte imar faaliyetlerine başlanıldığı Denizli Ulu Camii'nin onarım kitabesinden anlaşılmaktadır⁴.

Şekil 1. Denizli Ulu Camii onarım kitabesi

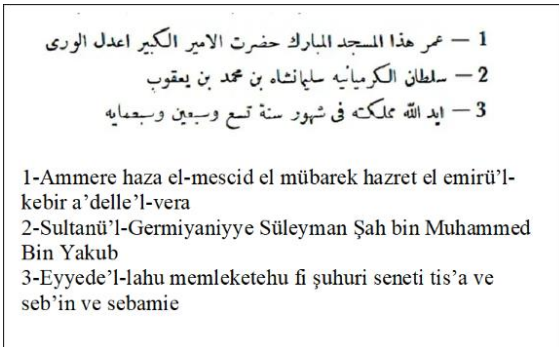

Kaynak: İnce, 2006, s. 209; Uzunçarşılıoğlu, 1929, s. 203.

Denizli Ulu Camii'nin ilk inşası Türkiye Selçukluları dönemine denk gelmektedir. Ancak 1366'da yaşanan deprem felaketinde yapının tamamen yıkıldığı ve Süleyman Şah döneminde yenilendiği onarım kitabesinde geçen "cedede" (cedide) ifadesinden anlaşılmaktadır (İnce, 2006; Uzunçarşılıoğlu, 1929). Bu onarım kitabesi günümüze kadar ulaşsa da 1898-1899 yılında bir deprem daha yaşayan Denizli'de Ulu Camii'nin de tekrar yenilendiği kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra 2002 yılında camii tamamen yıkılmıştır⁵ (İnce, 2006).

Kütahya Kalesi'nin Yukarı Kale denilen bölümünde inşa edilen ve inşa kitabesinde açıkça ismi belirtilmediğinden farklı isimlerle anılan Yukarı Kale Mescidi 1377-1378 yılında Süleyman Şah tarafından yaptırılmıştır (Kara, 2020).

Şekil 2. Kütahya Yukarı Kale Mescidi kitabesi okunuşu

Kaynak: Uzunçarşılıoğlu, 1932, s.76.

Resim 1. Yukarı Kale Mescidi kuzey ve batı cepheleri

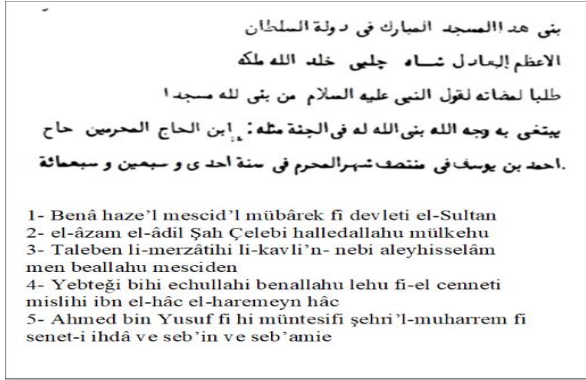
Kaynak: Yazar, 2023

Kütahya Pekmez Pazarı (Analıcı) Mescidi 1369 yılında Ahmet bin Yusuf tarafından inşa ettirilmiştir. Ancak bani hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Altun, 1981-1982; Uysal, 2006).

⁴ Kitabenin ikinci satırı yeniden okunarak düzenlenmiştir.

⁵ Günümüzde Ulu Camii ismiyle anılan yapı 2002 yıkımı hemen öncesinde inşa edilen camii olduğundan plan ve mimari özelliklere değinilmemiştir.

Şekil 3. Kütahya Pekmezpazarı (Analcı) Mescidi kitabesi okunuşu

Kaynak: Uysal, 2006, s.206; Varlık, 1974, s.140

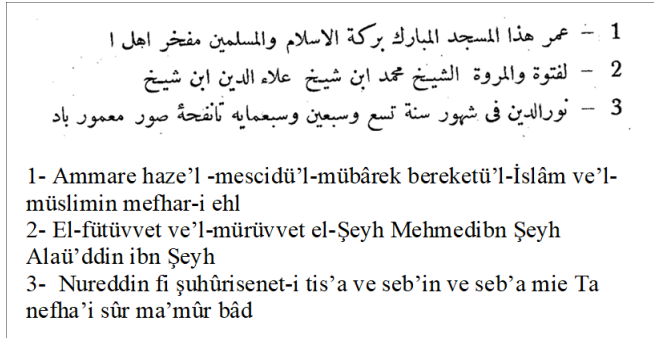
Kaynak: <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2519>, **Erişim tarihi:** 09.11.2023.

Resim 2. Kütahya Pekmezpazarı (Analcı) Mescidi

Kitabesindeki tarih dolayısıyla Süleyman Şah Dönemi'ne ait olduğu bilinen Kurşunlu Camii'nin bu dönemde inşasının ilk defa mı gerçekleştiği yoksa daha önce inşa edilerek onarımının mı yapıldığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır⁶. 1378 tarihli kitabesine göre yapının banisi Şeyh Mehmed ibn Şeyh Alâüddin'dir. Kitabede geçen "sahibüfütüvveti velmürüvve" kalıbı baninin Kütahya'daki ahilerin önde gelen isimlerinden biri olduğunu göstermektedir. Kütahya'daki Paşam Sultan Türbesi'nin kitabesi ile Kurşunlu Camii'nin kitabesi bu ahi ailesi hakkında bazı bilgileri vermektedir. Her iki kitabe birden dikkate alındığında Şeyh Nureddin'in Kurşunlu Camii'nin banisi Şeyh Mehmed'in büyük babası, Şeyh Mehmet ise Paşam Sultan Türbesi kitabesinde ismi geçen İbrahim Cemal'in dedesidir⁷. Ayrıca Uzunçarşılıoğlu, 1520 yılında Anadolu Beylerbeyi olan Kasım Paşa'nın Kurşunlu Camii'nde yaptırdığı onarım sebebiyle camiye Kasım Paşa Camii de denildiğini belirtmektedir (Altun, 1981-1982, s.228; Uzunçarşılıoğlu, 1932, ss.77, 87-88). H.Güner ise Kütahya Müzesi'nde bulunan Şeri mahkeme sicil kaydından, onarımın Kasım Paşa olmayıp 1697-1698'de Kütahya Müftüsü olduğunu tahmin ettiği Hoca Kasım tarafından yaptırıldığını bildirmektedir (Güner, 1964).

Şekil 4. Kütahya Kurşunlu Camii onarım kitabesi okunuşu

Kaynak: Uysal, 2006, s. 182; Varlık, 1974, s.139.

Resim 3. Kütahya Kurşunlu Camii

Kaynak: Yazar, 2017

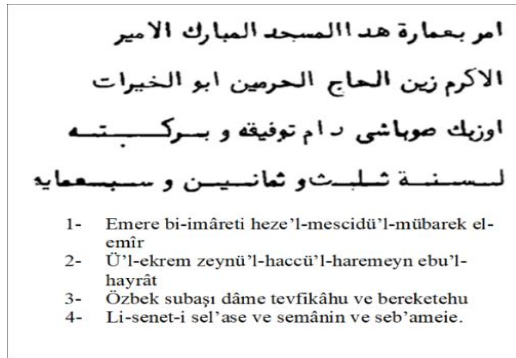
⁶Uzunçarşılıoğlu camii'nin inşasının Süleyman Şah Dönemi'nde, 1378 tarihinde olduğunu belirtirken, Güner kitabede geçen "amere/ammere" ifadesine dayanarak onarımının bu yılda yapılmış olduğunu bildirmektedir (Güner, 1964; Uzunçarşılıoğlu, 1932).

⁷ Paşam Sultan Türbesi kitabesinde Hacı İbrahim Cemal isminde bir gencin vebadan vefat ettiği bildirilmektedir. Babasının ismi Elhac Kemaleddin Paşa, dedesi ise Şeyh Mehmet'tir. Seyit Nureddin'in de bu türbede kabri olduğu düşünülmekte hatta türbenin diğer adı Seyyit Nureddin olarak geçmekte ise de kendisine ait herhangi bir kitabe günümüzde mevcut değildir. Ahi Mehmet'in yaptırdığı Kurşunlu Camii'ne oldukça yakın olan türbenin ve caminin inşa kitabelerinden bu ahi ailesinin soy kütüğü kısmen çıkarılmaktadır. Her iki kitabe dikkate alındığında ailenin silsilesi;
Şeyh Nureddin----Şeyh Alâeddin-----Elhaç Şeyh Mehmet-----Elhaç Kemal Paşa-----Hacı İbrahim Kemal şeklindedir (Uzunçarşılıoğlu, 1932; S. Zeyrek, 2015).

13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da görülmeye başlanan Ahilik teşkilatı ve ahilerinin en önemli özelliklerinden biri fetihler sırasında ele geçirilen şehir, kasaba ve köylerin yeniden imar edilerek bayındır hale getirilen yerleşim birimlerine Türk ve Müslüman nüfusun ikamet etmesini sağlamak olmuştur. Pek çok yerleşim alanlarında üretim doğrudan ahi teşkilatı mensuplarının elinde bulunduğundan o yerleşim birimlerinin önde gelen isimleri de onlar olmuş, iskân ettikleri yerlerde başta ekonomik olmak üzere o bölgeyle ilgili önemli konularda karar mercii haline gelmişlerdir (Şahin, 2021). Şeyh Mehmed ibn Şeyh Alâüddin de Kütahya'da soy silsilesi takip edilebilen önemli ahi ailelerine mensup bir kişi olarak değerlendirilmektedir⁸.

Balıkli Camii'nin ilk inşa tarihini veren kitabesi 1237 Mayıs olarak geçmekte Türkiye Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Hezar Dinari tarafından inşa edildiği belirtilmektedir (Altun, 1981-198) 1381 tarihli onarım kitabesi ise Germiyanoğlu Süleyman Şah döneminde komutan Özbek Subaşı tarafından yaptırılmıştır (Uysal, 2006). Beylikler döneminde komutanlar "subaşı" olarak ifade edilmekte, Germiyanoğulları döneminde görev almış komutanlardan Aydınoğlu Mehmet Bey, Özbek Subaşı⁹ ve Hisar Bey subaşı gibi isimler geçmektedir (Varlık, 1974). Balıklı Camii'nin onarımını yaptıran Özbek Subaşı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak 1381-1382 tarihini veren onarım kitabesi dikkate alındığında henüz beyliğin başkenti Kütahya iken başkentte bugünkü bilgiler çerçevesinde bir caminin onarımı kendisine verildiğine göre dönemin önemli komutanlarından biri olmalıdır.

Şekil 5. Kütahya Balıklı Camii onarım kitabesi okunuşu

Kaynak: Uysal, 2006, s.50; Varlık, 1974, s.139.

Resim 4. Kütahya Balıklı Camii harimden görünüm

Kaynak: Yazar, 2023

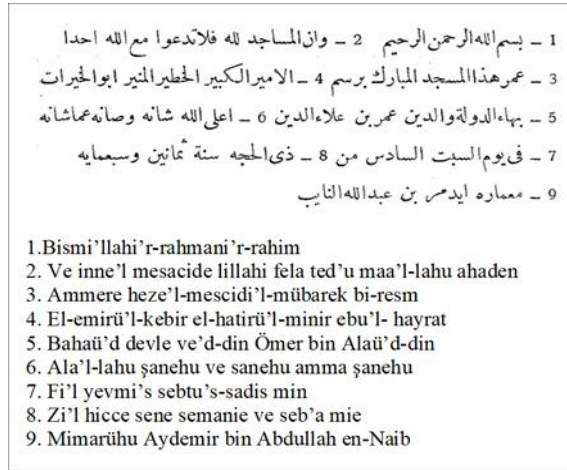
Süleyman Şah döneminin "mimarühu" unvanıyla yapı sanatçısı bilinen tek eser, 1378 inşa tarihli Sandıklı Ulu Camii'dir. Yapının banisinin Ömer bin Alâeddin olduğu inşa kitabesinden öğrenilmektedir. Germiyanlı emirlerinden biri olduğu kabul edilen Ömer bin Alâeddin hakkında dönem kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Uysal, 2006). Ancak Uzunçarşılıoğlu Anonim Selçukname'nin Paris nüshasında geçen bir ifadeden Selçuklu ailesinden 1363-1364 yılında vefat eden Sultan Alâeddin bin Süleyman Şah bin Rükneddin bin Gıyaseddin bin Alâeddin'in oğlu Bahaeddin Ömer olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur

⁸ Uzunçarşılıoğlu, Germiyanoğullarından II. Yakup Bey'in döneminde subaşı olarak görev yapan Hisar Bey bin Eynehan Bey tarafından düzenletilen 1412 tarihli vakfiyede vakfa mütevellî olan ahilerden Ahi Efendi Ahi ibni Mahmut ibnül merhumül'mağfur Mehmet ile Paşam Sultan Türbesi'ndeki Ahi ailesinin aynı olabileceği konusunda bir not düşmüştür (Uzunçarşılıoğlu, 1932). Muhtemelen isim benzerliği dolayısıyla böyle bir yorumda bulunan Uzunçarşılıoğlu'nun bu varsayımını teyit edecek herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁹ Kütahya'da ayrıca Özbek Camii ve Özbek Çeşmesi bulunmaktadır. 1699 tarihli bu yapıların banisi Özbek Aşireti'nden Abdullah Ağa'dır. Balıklı Camii'nin onarım tarihi ile çeşmenin inşa tarihi arasında yaklaşık üç asırlık bir zaman dilimi olsa da Özbek Aşireti'nin çok daha önce Kütahya ve civarına yerleştiği ve hatta Karacahisar Kalesi'nin fethi sırasında önemli rol üstlenen Karakeçili Yörüklerinden oldukları bilinmektedir (Bulduk, 1994). Bu bilgiye dayanarak Süleyman Şah'ın komutanlarından olan Özbek Subaşı'nın da bu aileye mensup olabileceği ihtimali bulunmaktadır.

(Uzunçarşılıoğlu, 1929). Aynı bilgi S. Gönçer tarafından da verilmiş yapım sanatçısı olan Aydemir bin Abdullah'ı Sandıklı kadısının kölesi olarak göstermiştir (Gönçer, 1971). 1318 yılında sona eren Türkiye Selçuklu Devleti'nin hanedan üyelerinden bazı şehzadelerin bu tarihten bir müddet daha sonra uç bölgelerde yaşadıkları bilinmektedir. Son hükümdar olan Mes'ud'un vefatından sonra yerine oğlu V. Kılıç Arslan'ın geçtiği ve kendisinin Sultan Alâeddin bin Süleyman Şah bin Rükneddin bin Gıyaseddin bin Alâeddin adında bir oğlu olduğu bilinmektedir. Ayrıca Melik Alâeddin'in H. 765 Muharrem ayında (Ekim/Kasım 1363) vefat ettiği bilgisi Anonim Selçukname'nin Paris nüshası çevirisinden öğrenilmektedir (Turan, 2014).

Şekil 6. Sandıklı Ulu Camii kitabesi okunuşu

Kaynak: Uysal, 2006, s.190; Uzunçarşılıoğlu, 1929, s.44

Resim 5. Sandıklı Ulu Camii harimden görünüm

Kaynak: Yazar, 2023

Sandıklı Ulu Camii'nin inşa kitabesinde bani ismi olarak verilen Ömer bin Alâeddin'in Melik Alâeddin'in oğlu Ömer olabileceği öne sürülmektedir. Ancak dönem kaynakları ya da ikincil kaynaklar ismi zikredilen Melik Alâeddin'in çocukları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Diğer taraftan Türkiye Selçuklu sultanlarından III. Alâeddin Keykubat'ın kızları Naima Gevher Hatun, Asiye Hatun ve Melek Peyker Hatun'un başkentteki İlhanlı valisi Demirtaş'ın katlinden kurtulmak maksadıyla saraydaki sadık dostları Ömer Ağa'dan yardım istemiş ve o da o dönem için en güvenli yerlerden biri olan Afyonkarahisar'a gitmelerini belirtmiştir (Kara, 2020). Bahsi geçen Ömer Ağa III. Alâeddin Keykubat'ın kızlarıyla birlikte Afyonkarahisar'a gelmiş midir? Sandıklı Ulu Camii kitabesinde geçen Ömer bin Alâeddin, Ömer Ağa olarak belirtilen kişi olabilir mi? soruları cevapsız kalmaktadır.

Sandıklı Ulu Camii'nin yapı sanatçısı inşa kitabesinde "mimarühu" unvanıyla Aydemir bin Abdullah olarak geçmektedir. Sanatçının başka herhangi bir yapısı bilinmemekle birlikte kendisi hakkında da herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır (Sönmez, 1989). Ancak kitabede kendisine "en-naib¹⁰" unvanı verilmesi onun yönetici pozisyonunda olduğunu ve büyük olasılıkla Sandıklı'nın yönetiminden sorumlu olduğunu göstermektedir¹¹. Nitekim Anadolu'da Türkiye Selçuklularından beri devletin idari işlerinde bulunan kimselerin bir yapıda mimar ya da yapım sanatçısı olarak yer aldığı bilinmektedir. I. Alâeddin Keykubad döneminin ünlü vezirlerinden Sadedin Köpek'in inşa ettirdiği Zazadin (Sadeddin) Hanı'nda ve Kubad-ı Abad

¹⁰Birini temsil etmek, birine vekâlet etmek" anlamındaki nevb (niyâbe) masdarından türeyen nâib (çoğulu nüvvâb), "bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse" demektir (Avcı, 2006).

¹¹ Mayer, Uzunçarşılıoğlu'nun Afyon Kitabeleri eserini kaynak göstererek Aydemir bin Abdullah'ı tanıtırken vali ve Sandıklı Ulu Camii'nin mimarı olarak göstermektedir (Mayer, 1956).

Saray'ında kendisinin bizzat mimarlık yaptığı bilinmektedir (Sönmez, 1989). Sadece devlet idaresinde çalışan kişiler değil, zaman zaman sultanların bile mimarlık yaptığı görülmektedir ki Antalya Yivli Minare Camii'nin inşası öncesindeki çizimler I. Alâeddin Keykubat tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca imar faaliyetlerini uygulayan yapım sanatçıları yaptıkları işe ya da mesleklerine göre bazı meslek ünvanları kullanmışlardır. Aydemir bin Abdullah meslek ünvanı olarak "mimarühu"¹² kullanmaktadır.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde inşa edilen Tokat-Yeşilirmak Hıdırlık Köprüsü'nün yapım sanatçısı da mimarühu unvanıyla kitabeye kaydedilmiştir. Ancak burada dikkat çeken kısım Hıdırlık Köprüsü'nün yapım sanatçısı olan Muhammed bin el-Ferec el-Marûf bi ibn el-Hekîm'in mimarlığının dışında ünlü Selçuklu emirlerinden olduğu bilinmektedir (Sönmez, 1989). Aynı meslek unvanıyla anılan diğer yapım sanatçılarında böyle bir özellik bilinmemektedir. Böylece, Türkiye Selçukluları ve Germiyanoğulları döneminde "mimarühu" unvanını kullanan üç yapım sanatçısından ikisinin devlet idaresinde görevli oldukları görülmektedir.

Bu dönemde mimarühu unvanını kullanan diğer yapım sanatçıları ise şu şekilde sıralanmaktadır: 1272-1273 yıllarına tarihlenen Pervaneoğlu Ali (Yılanlı) Şifahanesi Türkiye Selçuklu vezirlerinden Muineddin Süleyma Pervâne'nin oğlu Ali bin Süleyman bin Ali tarafından yapım sanatçıları Sa'îd el Kayseri ile yapının planlayıcısı ve yapım yöneticisi olan Gevherbaş bin Abdullah'a inşa ettirilmiştir (Sönmez, 1989). 14. yüzyıla tarihlenen Melek Hatun (Hatuniye) Medresesi'nin yapım sanatçısı Hoca Ahmed bin Numan'ın, günümüzde mevcut olmayan fakat kitabesi dolayısıyla hakkında bilgi sahibi olunan ve 1406 tarihli Aksaray şehir surlarının¹³ yapım sanatçısı Hoca İbrahim İbni İslam, 1150-1153 yılları arasında Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Mesud tarafından inşa ettirildiği kabul edilen ancak Karamanoğulları Döneminde 1408 yılında Karamanoğlu Taceddin Mehmet tarafından yapım sanatçısı Firuz'a tamamen yenilettirilen Aksaray Ulu Camii (Sönmez, 1989), Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubad tarafından inşa ettirilen fakat neden sonra Hamidoğulları döneminin onarım kitabesine göre 1373 yılında Mübarizeddin Mehmet bin Mahmut tarafından yapım sanatçısı Balabân et-Tavaşi¹⁴'ye inşa ettirilmiştir (Sönmez, 1989). Adları verilen eserlerin Türkiye Selçukluları, Germiyanoğulları, Karamanoğulları ve Hamidoğulları dönemlerinde inşa edilen ya da etraflı bir şekilde onarım geçiren bu yapıların yapım sanatçıları inşa ya da onarım kitabelerine "mimarühu" unvanıyla kaydedilmişlerdir.

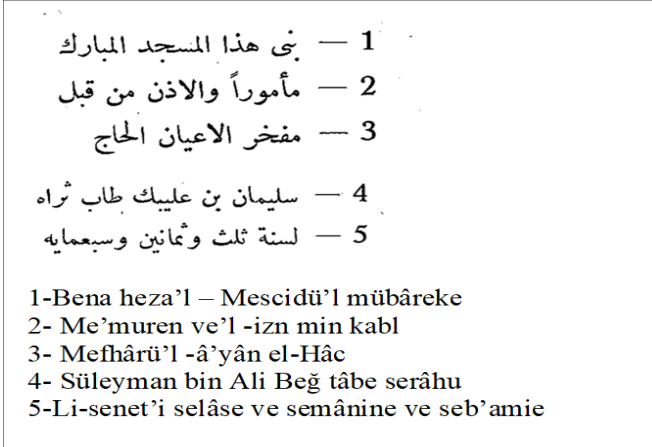
Kütahya'da 1381 tarihli Çatal Çeşme Mescidi de Süleyman Şah döneminde Germiyanoğullarının önde gelen isimlerinden Süleyman bin Ali Bey tarafından inşa ettirilmiştir. (Altun, 1981-1982; Uzunçarşılıoğlu, 1932). Bani Süleyman bin Ali Bey hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

¹² "-hu" eki Arapça 'da isimlere birleştirildiğinde aitlik anlamı vermektedir (<https://fasiharapca.com/arapca-ivelik-zamirleri-tablosu/35525> Erişim tarihi: 09.11.2023).

¹³1970 yılında Aksaray Ulu Camii yakınlarında bulunan ve yapılan okuma neticesinde Aksaray surlarına ait olduğu anlaşılan beş satırlık kitabe tarih, bani ve sanatçı ismini vermektedir (Sönmez, 1989).

¹⁴ "Tavaşi" haremağalığı için kullanılan bir sıfattır (Sönmez, 1989).

Şekil 7. Kütahya Servi (Çatalçeşme) Mescidi kitabesi okunuşu

Resim 6. Kütahya Servi Mescidi

Kaynak: Uysal, 2006, s.210; Uzunçarşılıoğlu, 1932, s.77

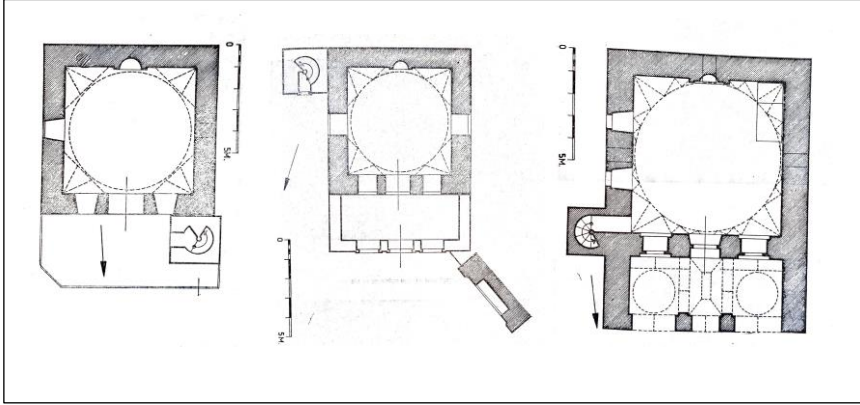
Kaynak: <https://tarihgezisi.com/camiler/servi-mescidi-catal-mescid-suleyman-bey-mescidi-kutahya/>, **Erişim tarihi:** 09.11.2023

1381 yılında kızı Devlet Hatun'u Osmanoğulları'ndan Yıldırım Bayezid ile evlendiren Süleyman Şah'ın başkent Kütahya ve bazı yerleşim bölgelerini çeyiz olarak verdiği bilinmekte nitekim bu bölgede Yıldırım Bayezid'in vali olduğu da bilinmektedir (Varlık, 1974). Süleyman Şah'ın ya da onun döneminin önde gelen isimlerinin baniliğinde inşa edilen yapıların 1381 tarihinden önce yapıldıkları görülmektedir.

1381'den, ölüm tarihi olan 1387'ye kadar beyliğin yönetimini Kula'ya taşıyan Süleyman Şah'ın türbesi de burada bulunmaktadır. Türbenin inşasıyla ilgili herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak II. Bayezid dönemine tarihlenen vakıf kaydında Mevlânâ Cemaeddin Kadı Rükneddin, Germiyanoğlu Şah Çelebi ve Yakup Çelebi nişanını kullanmıştır¹⁵ (Alkan, 2014).

Süleyman Şah döneminde çoğunlukla camii, mescit gibi yapıların inşa edildiği görülmekte ve banilerini ise bizzat kendisi dışında olanların emir, komutan ve ahilerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Banilerin hiçbiri hakkında herhangi bir bilgi günümüzde mevcut değildir. Fethedilen yerlerin hükümdar dışında emir, komutan gibi devletin önde gelen isimler tarafından imarının yapılması, Anadolu'da Selçuklu döneminden beri bir gelenek olarak devam etmektedir. Fethedilen yerlerde hakimiyeti sağlamak ve Türk yurdu haline getirmek amacıyla yapılan imar çalışmaları böylece sadece devlet hazinesi değil kişisel desteklerle de sağlanmış olmaktadır.

¹⁵ Alkan, türbenin II. Bayezid Dönemi'ne rastlayan ilk vakıf kaydında Mevlâna Cemaeddin Rükneddin'in Germiyanoğlu Şah Çelebi ve Yakup Çelebi nişanını kullanması ve daha sonraki kayıtlarda onun soyundan gelenlere evlâdiyet şeklinde devam etmesine ve türbenin sonradan tutulan kayıtlarına dayanarak burada Süleyman Şah döneminde temelleri atılan bir zaviyenin kurulmuş olduğuna, şeyhliğinin de Mevlâna Celâleddin Kadı Rükneddin ailesine verildiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Kula'daki yerel halktan alınan bilgilere göre de Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Gürhane Medresesi'ne defnedildiği yalnız sonraki kayıtlarda medreseyle ilgili herhangi bir bilginin geçmediği Süleyman Şah Türbesi'nin ise bir zaviye ile birlikte anıldığını bildirmektedir. Türbenin kuzeyinde yer alan günümüzde Çarşı Camii'nin tuvaletlerinin bulunduğu yerde Germiyanoğulları döneminde inşa edilmiş bir mescit ve 1970'li yıllara kadar türbenin yanında kasap dükkanları olarak kullanılan sıralı dükkanları bir medreseye ait öğrenci hücreleri olabileceğini dolayısıyla burada zaviye merkezli bir külliyenin inşa edildiğini ileri sürmektedir (Alkan, 2014). Ancak bahsi geçen yapılara ait günümüzde herhangi bir kalıntı ya da kayıt mevcut değildir.

Şekil 8. Kütahya Pekmez Pazarı, Servi (Çatalçeşme) Mescidi, Kurşunlu Camii

Kaynak: Altun, 1981-1982, ss.505, 507, 512.

Günümüze kadar varlığını devam ettiremeyen iki zaviye, inşa kitabesi günümüzde çeşme üzerine yerleştirilmiş bir türbe, bir çeşme, üç mescit ve bir camii inşası ile üç caminin onarımı Germiyanoğlu Süleyman Şah döneminde gerçekleşmiştir. Camii ve mescitlerin plan ve mimari özellikleri incelendiğinde benzer özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Kütahya'da Yukarı Kale Mescidi dışındaki cami ve mescitler kubbe ile örtülmüştür. Kütahya Pekmez Pazarı Mescidi, Servi (Çatalçeşme) Mescid ile Kurşunlu Camii üçgen kuşakla geçilen bir kubbe ile örtülürken Sandıklı Ulu Camii pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Her birinin kuzey yönünde birer son cemaat yeri bulunmaktadır. Kütahya Yukarı Kale Mescidi diğerlerinden farklı olarak düz tavan ile örtülmüşse de yapının sonraki dönemlerde nerdeyse temel seviyesinden yenilediği bilinmektedir. Ancak plan ve mimari kurgu bakımından Yukarı Kale Mescidi dışındakiler özellikle Batı Anadolu Beylikleri döneminde oldukça fazla inşa edilen tek birimli, tek kubbeli mescit/cami geleneğine uygun biçimde inşa ya da onarımlarının gerçekleştirildikleri görülmektedir.

Sonuç

Germiyanoğlu Süleyman Şah döneminin imar faaliyetlerini yapı sanatçısı, bani ve hükümdar çerçevesinde ele alan bu çalışmada Süleyman Şah Dönemi'nde inşa edilmiş ya da onarımları yapılmış çoğunlukla cami -mescitten oluşan dini mimari grubu içindeki yapıların inşa ve onarım kitabeleri, mimari özellikleri dikkate alınarak yapı organizasyonu ile ilgili tespitlere yer verilmiştir. Günümüzde varlığını sürdüren bu yapılar 1369 yılından 1382'ye kadar aralıksız devam etmiş, 1381 yılında kızı Devlet Hatun'u Osmanlı Devleti'ne gelin olarak gönderen Süleyman Şah, çeyiz olarak başkent de dahil olmak üzere beyliğin egemenliğindeki bazı kent ve yerleşim merkezlerini de verdikten sonra, onun zamanında inşa edildiği bilinen mevcut yapılar göz önünde bulundurulduğunda, imar faaliyetlerinin 1381 yılından sonra durduğu anlaşılmaktadır. Bu yapıların inşa-onarım kitabeleri ve vakıf kayıtları dikkate alındığında başkent Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli ve Sandıklı'da inşa ve onarımlarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Bizzat Süleyman Şah baniliğinde inşa edilen yapıların yanı sıra gelenek olarak devam eden komutan, ahi, emir gibi kişilerin de banilik yaptığı görülmektedir. Böylece yeni fethedilen ya da zaten egemenliğin sağlandığı kentlerin imarında sadece hazineden değil kişisel bütçelerden de yararlanıldığı anlaşılmaktadır.

İnşa edilen yapılardan yalnızca birinin yapı sanatçısı bilinmektedir. Sandıklı Ulu Camii'nin inşa kitabesinde "Mimarühu Aydemir bin Abdullah en-Naib" ifadesine yer verilmiştir. Dolayısıyla yapının sanatçısı Abdullah oğlu Aydemir aynı zamanda şehrin yöneticisi olmakla birlikte

“mimarühu” unvanıyla bu yapının da yapım sanatçısı olmuştur. Anadolu’da Türk egemenliği sağlandıktan sonra kentleri baştan başa kendi gelenek görenek ve ihtiyaçlarına göre yeniden imar eden Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi’nin yapım faaliyetlerine bakıldığında “mimarühu” unvanını kullanan bazı sanatçı isimlerine rastlanmaktadır. Bu isimlerden biri de Tokat-Yeşilirmak Hıdırlık Köprüsü’nü inşa eden “Muhammed bin el-Ferec el-Marûf bi ibn el-Hekîm” dir. Bu kişi aynı zamanda Türkiye Selçuklularının ün yapmış emirlerinden biri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yönetici pozisyonunda bulunan kişilerin yapı sanatçısı olarak inşa faaliyetlerinde buldukları Anadolu’da Selçukludan beri devam etmektedir. Yine aynı unvanı kullanan diğer yapım sanatçılarına bakıldığında ise Karamanoğulları ve tek örnek olarak Hamidoğulları döneminde yeniden inşası gerçekleştirilen Antalya Yivli Minare Camii’nin yapım sanatçısının da aynı unvanı kullanıldığı görülmektedir. “Mimarühu” kelimesi irdelendiğinde “-hu” ekinin aitlik bildirdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu unvanı kullanan yapım sanatçıların bir yere bağlı olarak bu işi gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bağlı oldukları yer de bizzat beyin kendisi yani muhtemelen saraydır. Buradan da sarayın bir yapım organizasyonuna sahip olduğu sonucuna varılmakta daha da ötesi sarayda imar işleriyle ilgili bir teşkilatlanmanın varlığı beraberinde Germiyanoğulları ve Karamanoğulları gibi Geç Dönem Türk Beylikleri içinde en büyük topraklara sahip iki beyliğin devlet olma yolundaki teşkilatlanmasını da göstermektedir.

Ayrıca mevcut yapıların plan ve mimari özellikleri dikkate alındığında özellikle başkent Kütahya’da inşa edilen Pekmez Pazarı Mescidi, Kurşunlu Camii ve Servi (Çatalçeşme) Mescidi kare tabanlı, üçgen kuşakla geçilmiş birer kubbe ile örtülmeleri ve kuzey cephelerinde birer son cemaat yerlerinin bulunması, cephe duvarlarının bitişinde kirpi saçak uygulaması benzer özellikler olarak dikkat çekmekte ve birbirlerine yakın tarihlerde inşa edilen bu yapılarda aynı ustaların hatta bir ekibin birlikte çalışmış olabileceği fikrini ortaya çıkarmaktadır.

Kaynakça

- Alkan, M. (2017). Germiyanoğlu Süleyman Şah ve Kula'daki vakıfları. Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih,Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III Germiyanoğulları Beyliği Bildiri Kitapçığı, 375-385, Erişim adresi: https://www.academia.edu/38224994/GERM%C4%B0YANO%C4%9ELU_S%C3%9CCLEYMAN_%C5%9EAH_VE_KULADAK%C4%B0_VAKIFLARI
- Altun, A. (1981-1982). Kütahya'nın Türk devri mimarisi "bir deneme". B. Mereyer, O. Aslanapa, Ş. Yetkin, H.D.
- Yıldız, A. Altun & İ. Tunçoğlu (Ed.) *Atatürk'ün doğumunun 100. yılına armağan* (171-700). İstanbul: Formül Matbaası
- Bulduk, Ü. (1997). İdari ve sosyal açıdan Karakeçili Aşiretleri ve yerleşimleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 19(30), 37-52. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000118
- Avcı, C. (2006). *Nâib*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi (C. 32, s.311-312). Ankara: TDV Yayınları
- Kara, D. (2020). Kütahya Yukarı Kale Mescidi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(108), 366-378. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.45300>
- Esterebadi, A. B. E. (1990). *Bezm u rezm*. (M. Öztürk, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları. (Eserin orijinali 1398'de yazılmıştır)
- Gönçer, S. (1971). *Afyon ili tarihi*. İzmir: Karınca Matbaacılık
- Güner, H. (1964). *Kütahya camileri*. Kütahya: İl Matbaası
- Kara, D. (2020). *Türkiye'nin Selçuklu çağı kadın türbeleri*. Ankara: Platanus Publishing
- İnce, K. (2006). Denizli Ulu Camii hakkında. T. Yazar (Ed.). Sanatta Anadolu Asya ilişkileri Prof. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI'ya armağan (207-223). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Mayer, L. A. (1956). *Islamic architects and their works*. Genève: Albert Kundig
- Sönmez, Z. (1989). *Başlangıcından 16. yüzyıla kadar Anadolu Türk-İslam mimarisinde sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Şahin, H. (2021). *Ahiler: adalet, dürüstlük ve bereketin temsilcisi*. İstanbul: Erdem Yayınları
- Şeyhoğlu, M. S. (1979). *Hurşid-nâme (Hurşid ü ferahşad)*. (H. Ayan Çev.) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. (Eserin orijinali 1387'de yazılmıştır)
- Turan, O. (2014). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Turgut, V. (2017). Germiyanoğulları'nın menşei, vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi meselesi üzerine. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 1-98. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/317221>
- Uysal, A. O. (1993). *Sandıklı Ulu Camii*. Prof. Dr. Yılmaz Önge armağanı (231-251). Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları
- Uysal, A. O. (2006). *Germiyanoğulları beyliğinin mimari eserleri*. Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1347-1929). *Afyonkarahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları hakkında malumat*. İstanbul: Devlet Matbaası
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1932). *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları zamanında Kütahya şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası
- Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyan-oğulları tarihi (1300-1429)*. Ankara: Sevinç Matbaası

Zeyrek, Ö. S. (2015). *XVIII. yüzyılda Kütahya vakıflarının sosyal ve ekonomik hayata katkıları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

____ Erişim adresi: <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2519>

____ Erişim adresi: <https://fasiharapca.com/rapca-iyelik-zamirleri-tablosu/35525>

____ Erişim adresi: <https://tarihgezisi.com/camiler/servi-mescidi-catal-mescid-suleyman-bey-mescidi-kutahya/>